

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
ISSN: 2630-600X

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 7 - Sayfa/Page: 199-222
Makale Bilgisi / Article Info / Geliş/Received: 10.12.2020 / Kabul/Accepted: 02.01.2021
Yayın Tarihi/ Date Published: 30.06.2021

Atıf/Citation: Ünal S. & Çirkin, N.U. (2020). Göller Bölgesi Pişmiş Toprak Dokuma Aletleri ve Seramik Sanatına İzdüşümü. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 199-222

Araştırma Makalesi / Research Article

Serap ÜNAL

Doç.Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi

Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik ve Cam Bölümü

ORCID: 0000-0003-2407-1789

serapunal@sdu.edu.tr

Nur UYANIK ÇIRKIN

Sanatta Yeterlilik Öğrencisi

Süleyman Demirel Üniversitesi

Güzel Sanatlar Enstitüsü

ORCID: 0000-0002-9086-8860

nurbasakuyanik@hotmail.com

**Göller Bölgesi Pişmiş Toprak Dokuma Aletleri ve
Seramik Sanatına İzdüşümü***
*Lakes Region Its Impression on Cooked Soil Weaving
Tools and Ceramics*

Öz

İnsanoğlu yaşamını sürdürebilmek adına birtakım ihtiyaçlarını karşılayabilmek için akıllı ve becerilerini kullanarak ilk aletleri yaratmıştır. Örtünme, korunma gereksinimleriyle oluşan dokuma kültürünün doğması Paleolitik Çağ'a değin uzanmaktadır. Dokuma aletleri, teknolojik ve işlevsel açıdan tekstil metodolojisinin, kronolojik açıdan da arkeoloji biliminin alanında araştırma konusu olup aynı zamanda kültürel geçmişi günümüze taşıyan önemli objelerdir. İlk toplumların gündelik yaşam dinamiğini yansıtan ilkel aletlerin yapımında ahşap, taş, kemik, kil ana malzeme olmuştur. İşlevsel amaçlı yapılmış bu fonksiyonel nesnel toplumu çevreleyen üretim kültürlerini ve tekniklerini yansıtmaktadır. Özellikle kil, plastik özelliğiyle kültürel dinamikleri yansıtan estetik, sembolik, işlevsel birçok boyutu da ortaya koymaktadır. Tarih öncesi dönemlerden itibaren Anadolu kültür coğrafyasının önemli alanlarından biri olan Göller Bölgesi, Neolitik Dönem ve sonrası birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu kültür zenginliği içinde dokuma kültürü de önemli bir yer tutmaktadır. Bölgede arkeolojik kazılar sonucu ulaşılabilen pişmiş topraktan yapılmış ilkel dokuma aletleri incelenmiş, materyallerin görsellerinden ve yapılan gözlemlerden elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Yapılan bu çalışmanın ana odağını pişmiş toprak dokuma aletleri oluşturmaktadır. Dokuma aletlerinin maddi kültür ekseninde değerlendirilip seramik sanatı açısından analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla dokumacılıkta kullanılan ilkel aletler, genel olarak tarihsel süreçte ve Göller Bölgesi kapsamında, kültürel gelişimi ve pişmiş toprak sanatı kapsamında yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göller bölgesi, pişmiş toprak, ilkel alet, dokuma.

* Söz konusu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi, (BAP) komisyonu tarafından desteklenen, SSSY-2018-69-01 numaralı "Göller Bölgesi İlkel Dokuma Aletlerinin Seramik Sanatı Açısından İrdelenmesi" başlıklı projelerinin konusu ile ilgili olup, elde edilen verilerden derlenmiştir. Elde edilen veriler Selçuk Zirvesi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Konya, Türkiye, 7 - 08 Aralık 2019'da bildiri olarak sunulmuştur.

Abstract

Weaving tools are important objects that are the subject of research in the science of archaeology in the chronological sense, of the methodology of textiles, from a technological and a functional point of view. Humankind created the first tools to meet particular needs and use wisdom and skills to maintain its life. The birth of the culture of weaving, which arose from the need to be covered and protected, goes as far back as the Palaeolithic Ages. At the same time, they also carry cultural history to the modern-day. The principal materials used in the making of primitive tools, which reflect the dynamics of the daily life of the first communities, were wood, stones, bones, and clay. These functional objects, which were made for operational purposes, reflect the culture and techniques of production surrounding the community. Clay, in particular, exhibits aesthetic, symbolic, and functional dimensions which reflect the cultural dynamics with its plastic characteristics. The Lakes Region, one of the important areas of Anatolian cultural geography since prehistoric times, has hosted many civilizations and cultures during and after the Neolithic Period. Weaving culture has an important place in this cultural richness. The weaving tools made from earthenware, which were discovered as a result of archaeological digs in the region, have been examined and evaluated in line with the data obtained from the images of the materials and the observations. It is aimed to evaluate the weaving tools in terms of material culture and analyse them in terms of ceramic art. For this purpose, primitive tools used in weaving were discussed in general in the historical process and within the scope of the Lakes Region, cultural development, and their reflections within the scope of terracotta art.

Keywords: Lakes region, earthenware, primitive tools, weaving.

Giriş

Taş devrinde ilk alet yapma denemelerine başlayan insanoğlu, devamında tarım devrimini yaşadığı Neolitik ağa kadar geliştirerek alet teknolojisinin temellerini atmıştır. Yerleşik yaşama geçmesiyle beraber artan ihtiyaçlar alet teknolojisinin çeşitlenmesini gerekli kılmıştır. Avcılık-toplayıcılık ile öncelikle beslenmeye ve barınmaya yönelik ihtiyaçlarını karşılayan, kaba aletler üreten insan, yerleşik düzenle ve seramikli döneme geçişle işlevsel alet ve gereç yapımını da geliştirmiştir. Aletlerin işlev ve formları, toplumların yaşam biçimleri günlük hayatları ve teknolojileri ile ilgili ipucu veren nesnelere olup toplumların maddi kültürleri hakkında kaynak oluşturmuştur. Bu ilkel aletler için hammaddeler doğada kolay bulunabilir niteliktedir.

Bu dönemlerde birçok bölgenin keşişim güzergâhında yer alan Batı Anadolu'da ilk çağlarda yerleşim gören yerlerin başında Göller Bölgesi gelmektedir. Bölgenin yerleşim tarihi "üst Paleolitik" evreye kadar uzanmaktadır (Özsait, 1980:63). Prehistorik dönem ve sonraki süreçte farklı kültürlerin çeşitli beylikler ve kent devletiklerinin

yapılanmasına, çeşitli bayındır çalışmalarına sahne olmuştur. Göller Bölgesi günümüzde Anadolu yarım adasında Akdeniz Bölgesinde Burdur ve Isparta illerinin tamamını içine alan, Denizli, Afyonkarahisar, Konya ve Antalya il sınırlarına ulaşan çok sayıda göl ve dağlık alanlardan oluşur. Dağlar arasındaki tektonik ve karstik çukurlardaki ovalar, bölgenin önemli tarımsal ve yerleşme alanlarını yaratmıştır (Atalay, 2002:129). Isparta ili, Göller Bölgesinin merkezi konumundadır. Bölgede hüküm sürmüş çeşitli medeniyetlerin nesilden nesile aktarılan ilkel dokuma alet teknolojileri form, malzeme, üretim yöntemleri, fonksiyonları gibi özellikleri ele alınmıştır. Maddi kültür unsurları kapsamında bu ilkel dokuma aletleri, form ve bezek özellikleriyle, işlevselliğinin yanı sıra sanatsal olarak da ayrı bir değer taşımaktadır.

Genel Olarak Bölge Tarihi

Göller Bölgesinin merkezi konumunda olan Isparta ve çevresi, Neolitik Dönem 'den itibaren yerleşime açık olmuştur. Bu tarihsel süreçte Hititler (Etiler), Frigyalılar, İyonlar, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Selekiler, Romalılar hüküm sürmüştür. Isparta, Bizans'tan sonra 1204'de Konya Selçuklularına geçmiştir (Yüzbaşı, 2019:15).

Antik dönemde ismini burada yaşamış yerli halk olan Pisidialılardan aldığı bilinmektedir. Türklerin hâkimiyetinde özellikle Beylikler döneminden itibaren Hamid ili veya Hamid Sancağı olarak geçmektedir. Cumhuriyetle birlikte de coğrafi özelliklerini yansıtan Göller Bölgesi ismini almıştır (Erdem, 1995:51).

Bölgenin kültür evreleri tarihöncesi dönemlerden başlamaktadır. Bu dönemlerin yerleşmelerinden en iyi bilinen, Hacılar höyüğü olmuştur. Neolitik döneme geçiş süreci Hacılar, Suberde, Erbaba, Kuruçay, Bademağacı ve Höyücek kazıları ile ortaya konmuştur (Duru, 2011:158). Bölgede pişmiş toprak geleneğinin çok öncelere dayandığını, yaşayan toplumların kendi kültür varlıklarını yansıtan çeşitli obje buluntuları göstermektedir. Pişmiş topraktan yapılmış çeşitli kap formları için ileri derecede bir tasarım ve süslemenin varlığından söz edilebilmektedir. Yine bölgede yer alan Suberbe ve Erbaba'da farklı materyallerden yapılmış heykelcikler ve çeşitli aletler bulunmuştur. Özellikle Erbaba'da kemik işlemeciliğinin ileri derecede olması dikkat çekici niteliktedir. Kuruçay Höyüğü Erken Kalkolitik devirden Erken Bronz Çağına kadar kesintisiz bir yerleşim yeri olmuştur (Özsait, 1980:78-79). Ancak Hacılar bölgesi hariç bu bölgede Akeramik Neolitik Dönem gizemini muhafaza etmektedir.

Göller Bölgesinin Neolitik dönem ve daha sonrasında geçiş bölgesi olduğu düşünölmektedir (Duru,2011:165).

Genel olarak tarihöncesi Göller Bölgesi için çeşitli alet buluntuları, bezeme ögeleriyle süslü çanak-çömlekler, çağın inanışlarını yansıtan kadın heykelcikleri ve pişmiş toprak dokuma aletleri, günümüze gelen önemli kültür unsurları olarak tanımlanabilir.

Bu alan içinde belirgin veri veren bir uygarlık yerleşimi de, Doğu (Yalvaç) ve Batı (Ağlasun-Sagalassos) Pisidia'dır.

Tarihte Pisidialılar M.Ö. V.yy'ın sonlarında ortaya çıkan Pisidia halkının menşei, Toroslarda yaşayan bir takım halk olduğu ve bu halkların (Milyashılar, Solymler, Kabalialılar, Isaurialılar, Lykialılar) kökenlerinin dil bakımından birbirleriyle bağlantılı olduğu düşünölmeleri nedeniyle, Luwilerle ilişkilendirilmiştir(Sevin, 2013:152). Helenistik dönem yazarı Artemidoros'un belirttiği Pisidia kentleri... Selge, Sagalassos, Padnelissos, Adada, Tymbriada, Kremma, Pityassos, Anblada, Anabura, Sinda, Arrarsos, Tarbassos, ve Termessos... olarak geçmektedir. Ağlasun- Sagalassos hakkında B. İskender'in girişiyle bilgi edinilmiştir (Özsait, 1985:110-111). Sagalassos antik dönem yerleşimi, çömlekçilik üretimi açısından öne çıkmaktadır. Bu antik yerleşim, arkeologlar, jeologlar, jeomorfologlar, sismologlar, tarafından ele alınmış, keramolojik, beşeri tarihi araştırmalar gibi çeşitli disiplinlerin araştırma sahası olarak dikkat çekmiştir. Ayrıca Sagalassos çömlekçilerinin, yerel kil yatak kaynaklarını (en geç Helenistik dönemde) kullanmaya başladıkları tespit edilmiştir (Vanhaverbeke ve Waelkens, 2003:44). Seramik üretim merkezi olmasının yanı sıra kent günümüze kadar gelebilmiş anıtsal yapısıyla bölgenin en dikkat çekici antik kentlerindedir. Bölge için kil varlığının, tarihsel süreçte ekonomik bir kaynak olduğu düşünölebilir. Bölgenin tarihi verilerde söz edilen ekonomik kaynaklar günümüzde de bilindiği gibi dokuma kültürünün içinde halı dokumacılığı olmuştur (Özsait, 1980:39). Sagalassos 'ta özellikle Geç Helenistik ve Erken Roma dönemleri, seramik üretiminin zirvede olduğu dönemlerdir. Bu dönemlerde öncelikli gereksinimleri karşılayan, çanak çömlekten yapı malzemelerine, dokuma aletlerine kadar üretilen gereçlerin pişmiş topraktan üretildiği görülür. Sanatsal olarak da, terra sigilata döneminin en ileri seramikleridir.

Türklerin egemenliği ile ilgili Selçuklu tarihçisi İbn Bibi verdiği bilgilere göre; Isparta, 1204-1205 yıllarında Bizanslılardan Anadolu Selçuklu Hükümdarı III. İzzettin Kılıç Arslan tarafından alınıp Selçuklu hâkimiyetine girmiştir (Doğan, 2009:71-72). Türklerin bölgeye hâkimiyeti ile halı dokumacılığı gelişerek devam etmiştir.

Selçukluların egemenliğinden sonra Isparta'da XIV. yüzyılın başında Göller Yöresi' ne yerleştirilen Türkmen beylerinden olan Feleküddin Dünder Bey tarafından Hamitoğulları Beyliği kurulmuştur (Yüzbaşı, 2019:16). Isparta, Hamitoğulları Beyliği'nden sonra Osmanlı Devletinde kalmış, Cumhuriyetin ilanından sonra da il olmuştur.

İlkel Dokuma Aletleri

İlk adımları Paleolitik ve Mezolitik çağda başlayan yaşamımıza öncülük eden ilkel endüstri çağı Neolitik Çağ ile insanın çevre üzerindeki etkisi hız kazanmıştır. Çeşitli nesnelere doğadan yararlanılarak yeniden yapılandırılmasıyla işlevsel aletler üretilmiştir. İlkel teknolojik ilerleme yeni kültürlerin oluşmasını sağlamış, uygarlıkların oluşumunda büyük rol almıştır. İlkel alet tasarımları, kültür çevresiyle kurduğu ilişki sonucu estetik ve işlevsel yönleri bulunan çağın paradigmasını ortaya koymuş ve Neolitik Çağın alet endüstrisindeki ilerlemesi, günümüze değin çeşitli kültürlerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Aletler, insanların insanlaşma aşamasında temel unsurlardan biri olarak gündelik yaşantısını kolaylaştırmak adına ortaya koydukları üç boyutlu formlardır (Arsebük, 2007:59-61).

İlkel insanların hayatlarını kolaylaştırmak adına faydacı bir yaklaşımla araç örneklerini geliştirmeye başladıkları çeşitli kaba alet buluntuları çağın aydınlanmasını sağlamıştır. Sanatın kökeninin bu ilk yaratımlara dayandığı bu bilinçli alet tasarımı, sanatın doğası içindedir. Ernts Fischer “İnsanların kullanabilmesi için taşta yeni bir biçim veren ilk araç yapıcı, ilk sanatçıydı” (2013:49). Fischer, Sanatın Gerekliliği kitabında yer alan ifadesiyle sanatın başlangıcını ilk aletler ile ilişkilendirmiştir. Gündelik kültürel dinamikleri oluşturduğu bu ilk tasarıma yönelik öge barındıran ve bu doğrultuda geliştirilen çeşitli aletler farklı işlevlere sahiptir. “Esas itibarıyla alet hem maddesel (somut) hem de zihinsel (soyut) özelliklere sahip karmaşık bir üründür” (Arsebük, 2007:57).

Taş aletlerin yapımı başlanmış Paleolitik çağların sonlarına doğru kemikten iğneler, mızrak uçları üretilmiştir. Türkiye'nin Paleolitik dönemlerinde Antalya ve çevresinde Karain, Beldibi, Belbaşı mağaraları çağın sonlarına değin kullanılmıştır (Akurgal, 2007:21). Sözü edilen evrelere ait çok sayıda yontma taş ve kemik alet buluntuları bu dönem için Anadolu'da iskân tarihi Akdeniz bölgesinde yoğunluk göstermektedir. Göller Bölgesi, Paleolitik sonlarında ve Epipaleolitik dönemde yerleşmelerin olduğu Antalya'ya komşu olması bakımından oldukça önemli olarak görülmektedir (Duru, 2011:158).

Dokuma tarihinin tam olarak nerede nasıl başladığı açıklığa kavuşmamış olmakla birlikte buluntular neticesinde Paleolitik dönemlere değin uzandığını hayvan kemiklerinden üretilen ‘dokuma çubuğu’ isimli aletler kanıtlamaktadır (Ergün, 2013:16). Dokuma için geliştirilmiş çağının teknolojisini yansıtan araç-gereçlerin çeşitlenmesi Paleolitik-Mezolitik ağ’ın ardından Neolitik ağı işaret etmektedir. İp eğirme işleminin ilk elle bükülerek yapılmış olması muhtemeldir. Daha hızlı ve muntazam yapabileceği düşüncesi ile eğirme işlemi için yapılan çeşitli ilkel aletler geliştirilmiştir.

İp retimi için hayvanların kılından, salgısından ve çeşitli bitkilerden yararlanan Asurlular, ilk olarak şimdiki buluntular ışığında keten kenevir gibi lifli bitkileri ehlileştirmiş ve tekstil tarihini başlatmıştır. Asurların Anadolu’da Hititlerle tekstil ticarinde büyük rolü olmuştur. Keten için ‘Kitum’ kullanılmıştır Anadolu’da keten dışında ynden lif olarak yararlanılmıştır. Kaba ynl dokumalar ‘pirikann’ olarak geçmektedir (Tütüncüler,2005:54-55). İnsanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan koyun, ko gibi hayvanlara ilkel dönemlerde mağara resimlerinde rastlanmıştır. Eski lif kaynağına örnek teşkil eden Sibirya’da M. 4000 yıllarına ait İskit kurganlarında yn tutamı bulunmuştur (Gürcüm, 2013:22-23). İlkel dokumacılıkta daha çok ana malzemeye katkı olarak kullanılan diğer lifler pamuk ve ipek olmuştur. Pamuk Uygurca ‘bz’ olarak kullanılmıştır. Orta –Asya Uygur ekonomisinde önemli olmuş pamuğun üretimi ilk Hindistan’ı işaret etmektedir. IX. yy’dan sonra X. yy. başlarında Mezopotamya ve Suriye’ye getirilmiştir (İnalçık, 2008:77-78). Bu liflerden üretilmiş ip veya dokuma parçaları buluntuları dokumacılıkta kullanılan hammadde kaynaklarını göstermektedir

Arkeolojik araştırmalarda bulunmuş kile yapışmış iplik veya kil üzerinde dokunmuş iplik kalıntıları çeşitli analizler doğrultusunda dokuma tarihini aydınlatmaktadır. İpin varlığına dair günümüze kadar gelebilmiş verilerden biri, M.. 17.000 ait Fransa’da Lascaux mağarasında Feline galerisindeki kile tutunan iplik kalıntılarıdır (Ergün, 2013: 16).

Anadolu’da Dokumayla ilgili ilk belge niteliğinde veriler, Kültepe tabletlerinden edinilmektedir. M.. 2000’lere tarihlenen Anadolu’da kumaş ticareti hakkındaki bu veriler dokuma ürünleri isimleri ve nitelikleri ile ilgilidir (Tütüncüler, 2005:54). Anadolu’da dokumacılığın başlangıcı yaklaşık olarak M..6000 yıllarına dayanmaktadır. Dokumacılık ile ilgili erken buluntular, Çatalhöyük’te bu tarihlere uzanan dokuma parçalarıdır (Mellaart, 2003:171). Anadolu’da Çatalhöyük dışında Neolitik dönemin erken evrelerinden itibaren yn ve ketenden dokunmuş dokuma kalıntıları mevcuttur.

Çayönü, Ulucak, Domuztepe ve Aşağı Pınar yerleşmelerinde kil buluntular üzerinde dokuma ve hasır negatif izlerine rastlanmıştır (Özdemir, 2012:140). Bitki örücülüğü ve tekstilin birbiri ile ilişkili gelişmiş olabileceğini düşündürmektedir. Gordion'da ele geçen çeşitli dokuma aletleri, mezarlıklarda günümüze kadar gelmeyi başarabilmiştir. Keten ve yünden dokuma kalıntıları Frigyalılarda dokumanın gelişmiş olduğunu göstermektedir (Tamsü ve Akça, 2002:201). Anadolu'da Doğu Anadolu Bölgesi Urartu merkezlerinden çeşitli yerleşmelerde dokuma aletleri bulunmasının yanı sıra Van-Dilkaya Nekropolü Urartu Dönemi gömülerinde ağırşaklar tespit edilmiştir (Gökce ve Bilen, 2019:40). Arkeolojik çalışmalar sonucu, Anadolu'da var olmuş tüm medeniyetlere ait çeşitli ilkel dokuma aletleri buluntuları görmek mümkündür.

Göller Bölgesi Dokuma Kültürü ve İlkel Dokuma Aletleri

Bölgenin erken alet buluntularını Baladız'da Mezolitik Döneme ait 'mikrolit' adı verilen aletler oluşturmaktadır. Hacılar, Erbaba, Kuruçay, Bademağacı, Suberde gibi höyükler ve yakın çevresi Çatalhöyük'te çeşitli buluntular Neolitik Dönem'den Tunç Çağı'na dek bölgenin kültürel gelişimini göstermektedir (Özsait, 1980:65-83).

Göller Bölgesinde birçok yerleşmede, Neolitik Dönem'den itibaren dokuma aletlerine dair pişmiş toprak ya da sertleştirilmiş kilden yapılmış buluntular ele geçmiştir. Bu buluntular, Göller Bölgesinin tarihsel süreçte erken dönemlerden itibaren dokumanın, önemli bir üretim konusu olduğunu göstermiştir.

Bölgede Antik devirlerde dokumanın yapıldığı bilinmektedir. Tunç Çağlarına, Roma Dönemine ait arkeolojik buluntular dokuma aletlerin varlığını kanıtlamaktadır. Dokuma kültürü açısından Isparta tarihi incelendiğinde Türk boylarının yerleşmesiyle bu bölgede yünlü dokumacılık ve halı dokumacılığının gelişmiş olduğu bilinmektedir. Türk sanatın da gelişmiş dokuma geleneğinin varlığının kökenleri Ural Altay Dağları eteklerindeki Pazırık kurganlarında çıkan çeşitli eşyalara dayandırılmaktadır. Kurganda bulunan Pazırık halısı Asya Hunları tarafından dokunmuş olduğu bilinmektedir (Deniz, 2005:81). Toroslar ve çevresine yerleşen Oğuzların gelişiyle bölgede var olan antik dokumacılığın geliştiği, Türklerin halı dokuma kültürünün bu bölgeleri etkilediği görülmüştür. Anadolu'da dokumaların görüldüğü yayla ve dağ kuşaklarından Toroslar güneyinden Teke yarım adasına doğru Yörük dokumaları görülür (İnalçık, 2008:30). Arap seyyahı İbn Said, Batı Anadolu'da Türkmenlerin yaşadığını ve Türkmen halıları dokuduklarını ve bu halıların bütün ülkeler tarafından talep gördüğünü yazmıştır. Anadolu'yu gezen İbn Batuta halı dokumacılığından övgüyle

bahseder. (Deniz, 2005:82-83) Osmanlılar, Beylik Dönemi'nde Selçuklulardan aldıkları dokumacılık bilgisini zenginleştirerek devam ettirmişlerdir (Aytaç, 2019:46). Selçuk boylarının yerleştiği bölgelerde dokuma kültürünün geliştiği bilinmektedir. Dokumacılık geleneğinin kökeni Yörüklerin bu bölgeye yerleştikleri zamana değin uzanmaktadır. Ancak kurumsallaşması Osmanlı ve sonrasında Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bu süreçte halı Dokumacılık geleneği dünyada isminden söz ettirmiştir. İp eğirmede kullanılan ağırşaklar, kirmen, öreke gibi ilkel dokuma aletleri Göller bölgesinde yaygın kullanılmıştır. Isparta ili ve çevresi dokuma kültürünü yansıtan çeşitli etnografik ürünler ve aletler, Prof. Dr. Turan Yazgan Etnografya müzesinde sergilenmektedir. Metal iğ, ahşap öreke, çok sayıda bezemeli, bezeksiz ahşap kirmen, ahşap dokuma tezgâhı, metal kirkitler ip yapımında kullanılacak olan yünün hazırlanması için kullanılan yün tarağı ve gücü tarağı gibi dokumada kullanılan diğer araç-gereçler yakın geçmişe aittir.

Görsel 1. a. Ahşap bezemeli kirmen. b. Ahşap bezemeli öreke. c. Ahşap ve metal bezemeli kirkit, Muhtemelen Uluğbey-Senirkent-Isparta dokuma tezgâhlarında kullanılan demir çubuk. Isparta Prof. Dr. Turan Yazgan Etnografya Halı Kilim Müzesi (fotoğraf: Nur Uyanık Çirkin, 2019).

İğ

Eğirme işlemi için kullanılan ağırşak ile işlevsel hale getirilen çubuk 'İğ' olmuştur. İlkel ip bükme işinde kullanılan iğ, ipliğin sarıldığı ucu çengelli gövdesi ve gövdeye geçirilmiş ağırşak olmak üzere iki parçadan oluşur. İğ, ip eğirmeye mahsus kullanılan "şiş" olarak bilinir (Soydan, 2013:1296). Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ü Lugati't-Turk adlı

eserinde, Türk dokumacılığında kullanılan dokuma aletleri ve yöntemleri tanımlanmıştır. Kola dolanan yün sümeği, şimdiki ismiyle aynı adı taşıyan veya yakın (iğ, yig) iğ ile bükülüp eğirme işleminin yapıldığı, geçmektedir (Genç,1997:8). Ayrıca dokuma tezgâhlarında kullanılan demir çubuk olarak Uluğbey-Senirkent-Isparta civarında kullanıldığı bilinmektedir (Soydan, 2013:1298).

Öreke ve Kirmen

Öreke ve kirmen yakın tarihte yaygın olarak kullanılan ip eğirme aletleridir. Ağırlık iğın üstünde olduğunda ‘öreke’, ahşap dört kanatlı iş miline geçirilmiş, ‘kirmen’ olarak tanımlanabilir. Eğirme tekniklerinde bu ayırım, iğ üzerindeki ağırşığın yerine göre belirlenmiştir (Crewe, 1998:5). TDK kirmen olarak geçmektedir ancak ‘kirmen’ olarak da bilinmektedir. Isparta ve çevresinde öreke için ‘teşi’ isimlendirmesi de kullanılmaktadır. Günümüzde diğerlerine nispeten sık kullanılan kirmen, iğdeki üstteki ağırlık tahta yerine, çapraz olarak bir çengelli çubuk ile birbirine geçmiş iki tahtadan oluşmaktadır (Aytaç, 1982:7). Günümüzde az da olsa Anadolu’da halen kirmen kullanılmaktadır. Bu ip eğirmede kullanılan ahşap kirmenlerin ilk örneklerinin kemikten yapılmış olduğu düşünüldüğünde Hallen Çemi’de ki buluntu Anadolu’da ki en erken örneklerini teşkil etmektedir. Kirmen için ‘fengire’ isimlendirmesi de yapılmaktadır. Isparta –Yalvaç için bu kelime, söz varlığı derleme sözcüğünde geçmektedir (Soydan, 2013:1296). Dokumacılıkta kullanılan çeşitli aletlerin sergilendiği “Prof. Dr. Turan Yazgan Etnografya Müzesi’nde bölgeye ait çok sayıda bezemeli, bezeksiz kirmen bulunmaktadır.

Dokuma Tezgâhı

Yatay, dikey, tasarlanmış temel prensibi aynı olan, iplerin birbirinin üstüne gelmemesi ve birbirine paralel olarak gerilmesini sağlayan mekanizmalardır. Ahşaptan yapılmış olmasından kaynaklı ilkel dokuma tezgâhların günümüze kadar gelememiş olması muhtemeldir. Bunlar yatay yer tezgâhları, alt üst kirişlere sahip dikey dokuma tezgâhları, uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgâhları olarak bilinmektedir. Bunların dışında Antik döneme ait betimlemelerde yer alan alttan ve üstten birbirine bağlı iki paralel eksenden oluşan üstü geniş aşağıya doğru daralan el tezgâhları da kullanılmıştır (Fazlıoğlu, 2001:23).

Kirkit

Halı, kilim vs. dokumada kullanılan atkı ipliğini ve ilmekleri sıkıştırmak amacıyla kullanılan araca kirkit denir. Kemik, metal, sert

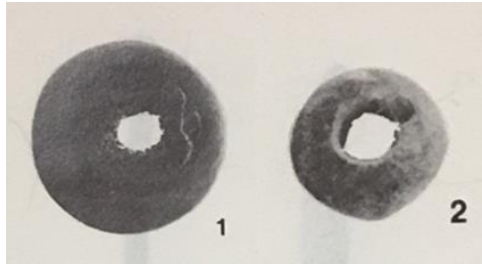
aħřaptan yapılmış kenarı dişli ve saplı alettir (Gökce ve Bilen, 2019:37). TDK (1993) Derleme Sözcüğü I-XII' de Isparta-Atabey'in de aralarında bulunduğu birçok bölgede Halı dokumada sıkıştırmada kullanılan tarak olarak geçmektedir (Soydan, 2013:1297).

Gücü Tarağı

Dokuma tezgâhlarında, çözü iplerinin düzgün gelmesini ve atkı iplerinin de sıkışmasını sağlayan paralel yassı tellerden oluşan düzen tarak olarak tanımlanmaktadır (Gökce ve Bilen, 2019:37). Mekikli dokuma tezgâhlarında, çözü ipliklerinden bazılarının yukarıda, bazılarının aşağıda olmasının sağlar. Alta ve üstte iki çubuktan geçirilmiş ortalarında delik bulunan teller veya ipliklerden oluşan çerçeveler olarak bilinir. Sadece 'gücü' isimlendirmesi de kullanılmaktadır.

Ağırşak

Yün eğirmenin en ilkel tekniği için kullanılmış ağırşaklar, buluntular ışığında yuvarlak, konik, küre, gibi tanımlanabilen pişmiş topraktan, taş, kemik, tahta gibi doğada kolay bulunabilen malzemelerden yapılmış ortası delik alettir. Antik çağlardan beri kullanılan bu alet günümüzdeki ismiyle XI. yüzyılda da ağırşak (arguşak) diye adlandırılmıştır (Genç,1997:8). Göller Bölgesinin ilk yerleşimlerinden Kuruçay'ın Erken Kalkolitik Çağ'a ait 12. ve 8. katlarında, dokumada kullanılan kemik aletler bulunmuştur (Duru, 1994:67).

Görsel 2. Kuruçay'ın Erken Kalkolitik Çağ'a ait Kemik Ağırşaklar 1-2 (Duru,1994:Lev.213/ 11;220/2,Lev.213/10;220/I).

Pişmiş Toprak Dokuma Aletleri

İlkel dönemlerden başlayarak çeşitli somut kültürel varlıkların oluşumunda önemli bir yere sahip olan kil, doğada kolay bulunabilir olmasından dolayı ilkel aletlerin ve çeşitli araç gereçlerin ana malzemesi olmuştur. Toplumların ihtiyaçlarına göre Şekil alan bir üretim sistemiyle ve çeşitli aletlere kadar günlük yaşamın içinde olan

seramik üretimi, tornanın da keşfedilmesiyle daha sistemli bir hale geçmiştir. Özellikle 19.yy ve 20.yy'larda yaşanan teknolojik gelişmelere paralel olarak seramik, endüstriyel olarak da birçok alanda kullanılmaktadır. Seramik şekil verilip pişirildiğinde mukavemet kazanan bir malzemedir. Batı dillerinde “pişmiş toprak” anlamına gelen terakota (terracotta) Türkçede “terakota” olarak yer bulmuştur (Yılmaz, 2019:21).

Isparta ve çevresinin seramik açısından kil özellikleri, V.Deniz, S.Ünal ve F.Yağmurlu (1999) tarafından yapılan araştırmada, Yalvaç-Merkez, Ağlasun -Kibritovası ve Sütçüler olmak üzere bölge killerinin geleneksel seramik ve artistik seramik üretimine uygun özellik gösterdiği tespit edilmiştir Deniz, Ünal, Yağmurlu, 1999:74). Bu özelliğinden ötürü, Isparta merkezli Göller Bölgesinde Neolitik Dönemden beri kesintisiz olarak seramik üretilmiş, özellikle de Geç Helenistik ve Erken Roma Dönemlerinde Sagalassos'ta işlevselliğinin yanında yüksek sanatsal değere sahip Terra Sigillatalar üretilmiştir.

Pişmiş Toprak Ağırşak

İlkel dokuma aletlerin yapımında pişmiş toprağın yanı sıra, taş, kemik, ahşap materyaller de kullanılmıştır. Ağırşaklar, merkezinden delikli küçük disk biçimli, koni, silindir ve küre şeklindedir. Kırık çanak-çömlek parçaları da ağırşak yapımında kullanılmıştır. Ağırşaklar, çok çeşitli şekilde ve farklı ebatları olmakla beraber tarihsel süreç içerisinde bu özellikleri belirgin tipolojik değişim geçirmemiştir (Wild, 2003:25) Anadolu'nun antik çeşitli yerleşim yerlerinde arkeolojik olarak ağırşaklar, başı çeken dokuma aleti buluntularındandır. Kuruçay Geç Kalkolitik Çağda aralarında form açısından farklılık olmamakla beraber ebat olarak farklı örneklerine rastlanmıştır. Bu döneme ait pişmiş topraktan az sayıda ağırşaklar da mevcuttur (Duru, 1996:53-55). Anadolu medeniyetlerine ait çeşitli yerleşim yerlerinde Kalkolitik ve Tunç çağları boyunca çok sayıda farklı form ve çeşitli bezemeli ağırşaklar bulunmuştur. Bu form çeşitliliği küçük farklarla bezeme özellikleri ait olduğu çağın üslubunu yansıtır. İp yapabilmek için, iğnin ortasındaki delikten geçirilen yün, kıl, keten, pamuk gibi hammaddelerin ağırşak yardımıyla düşey olarak ritmik dönmesi sağlanır. Bu süreçte ağırşak, iğ çubuğu üzerinde devinimini korumak için volan görevini görür (Wild, 2003:25). İğ ve ağırşak lifin ağırlık merkezine doğru uzamasını ve bükülmesiyle ip oluşumunu sağlar. İp oluşumu sağlarken ağırşakların çap, yükseklik ve delik ölçüsü özellikleri önemli olmuştur. Ağırşağın şekli ağırşağın çapının yüksekliğe oranı ipliğin özellikleri etkilemektedir. Milin dönme hızını etkileyen ağırşağın yüksekliğe oranıdır. Diğer bir özelliği İğneli

milin deliğinin çapıdır. Deliğin boyutu şaftı alacak kadar olmalıdır delik çapının aralığı minimum 0,3-1cm ile 10 mm arasında değişebilmektedir ayrıca ağırşakların ağırlıkları da üretilen ipliğin niteliğine göre belirlenir (Gleba ve Mannerling, 2012:10). Pişmiş Toprak Ağırşaklar üzerinde bezeme unsuru dikkat çekici özelliklerindedir. Bezeme tarihsel süreç içerisinde ilk çağlardan günümüze farklı kültürlerde, farklı biçimlerde hayatın içinde hep var olmuştur. Konular, biçimsel özellikler, kültürlerin sembolü olarak her uygarlık ve çağda farklıklar göstermiştir. Toplumun karakteristik özellikleri bezeme öğelerine yansımıştır. Kullanılan bezeme özelliği, ait olduğu ağı betimler. Toplumların yaşayış biçimlerini, kil malzeme olarak bezemeye uygun plastik özelliği sayesinde ilk çağdan günümüze pişmiş toprak form üzerindeki bezeme özelliklerine yansımıştır. Estetik arayışlar iğ ile üslendiği görevine uygun ritmik dönüşleri, ağırşaklar üzerine uygulanan bezeme unsurunu etkilemiştir. Ağırşağın süsleme amaçlı çağın estetik arayışlarıyla, bu tasarımına uygun ritim ve hareketi yansıtabilme özelliklerine bağlı olarak statik veya dinamik olarak tasnif edilmektedir (Crewe, 1998:29).

Anadolu Kalkolitik ağ ağırşaklarında da, dönemin üslubunun yansıdağı çanak-çömlek ve mühürlerde olduğu gibi i içe daireler halinde spiral motiflerle ve ya birbirine paralel çizgili bezemeler görülmektedir (Kınal, 1998: 31). İğ ve ağırşağın işlevi için elzem olan devingenliği bezeme elemanların da bu özelliğini iletmek için ritmik bir ahenk oluşturmak amaçlı tasarımlar kullanılabileceği dşnlmektedir. Birbirini takip eden i ie geçen çizgiler, sarmal kompozisyonlarla bu devingenliği gclendirmeye yöneliktir. Ağırşakların bezeme öğelerinde dokuma ve dikişle ilişkili yapılan motif özellikleri yansıtılmıştır. Bu süsleme özelliklerinin yansıttığı prehistorik dönem Tunç ağı bezeme geleneği içinde meydana gelmiş olabileceği dşnlmektedir (Crewe, 1998:51). Kuruçay Hyk II de geç Kalkolitik ve ilk Tunç ağ yerleşmeleri 1978-1988 kazılarının sonuçlarına göre bezeme özellikleri; yalın bırakılmış ve bezenmiş iki çeşit ağırşak bulunmuştur. Bezemeli bir dizi ağırşak birleşmiş beyaz iki kesik koni, tabandan ve tavandan bastırılmış küre biçimli olarak tasnif edilebilen gri ve siyaha yakın renklidir. Bu biçim özellikte ağırşakların üzerinde belirgin yivli, bir merkez etrafında dolaşan eğme, zikzak, meander motifleriyle süslenmiştir. Bazılarında kazımaların ii bir madde ile doldurulmuştur (Duru, 1996:82).

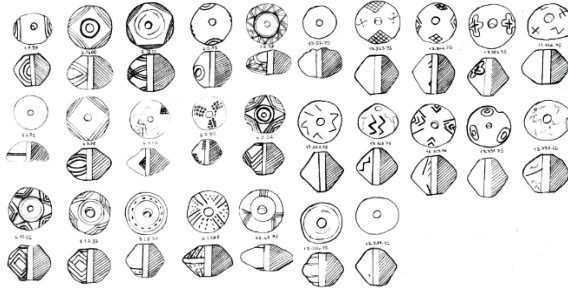
Yaklaşık olarak Tunç ağı Ağırşakları bezeme özellikleri de birbirine benzerlik göstermiştir daha sonraki çağlarda bu dönem bezeme özelliklerinin devam etmiş olduğu dşnlebilir. Ağırşaklar benzer form ve bezeme geleneğini srdrmştir. Isparta ili ve çevresi

pişmiş topraktan ağırşak bilgileri için Isparta müzesinde yapılan araştırmada incelenen 27 adet ağırşak buluntu ağırlıklı Eski Tunç Çağı'na aittir.

Görsel 3. Isparta Müzesi Pişmiş Toprak Ağırşak Koleksiyonundan Evn. No. 6.9.02, 6.10.02, 8.17.93, 9.17.93, 1. 7. 97, Bezemeli Ağırşaklar.

(Görsel 3.) a. Eski Tunç Çağına ait, h: 3,2 cm, çap 3.6cm ağırşak, koyu renkli killi, mika katkılı ortası delik stilize artı şeklinde kazınarak bezenmiştir. (Görsel 3.) b. Eski Tunç Çağına ait h: 3.7cm, çap: 2,7 cm ağırşak, gri renkli, basık küre biçimli gövde elips çizgi bezemelidir. (Görsel 3.) c. Roma Dönemine ait, h: 2,9 cm, çap:4. 9 cm ağırşak, koyu renkli killi üzeri hafif boyalı ve iki bölümlü her bir bölümün üzerinde çizgi ve nokta biçimli diğer bölümünde ise sadece birbirine paralel çizgi grupları yer alan karışık kompozisyon bezemelidir.

Çizim 1. Isparta Müzesi Pişmiş Toprak Dokuma Ağırlıkları Koleksiyonu (çizim Nur Uyanık Çirkin).

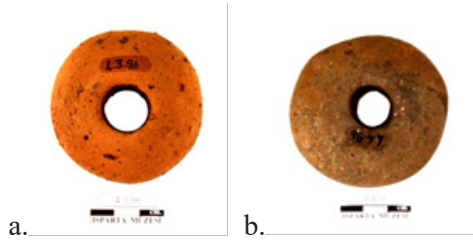
Pişmiş toprak ağırşaklar genel olarak gri, koyu gri, devetüyü renkli kil rengine sahiptir. Ağırşakların çoğu perdahlı konik, basık küreli gövdeli, küre şeklinde ortası dikine yuvarlak deliklidir. Dört ana bezeme biçimi ve bu biçimlerin farklı varyasyonları ile 19 alt bezeme formu tespit edilmiştir. Bezemelerde; ağırşak formunda eksendeki

deliğin her iki ucunun çevresinde daire ile çevrili çizgi veya delik etrafı bezeme olmaksızın, gövde üzerinde çevrili ikişer üçer elips, sarmal oyuk, kesik çizgiler, baklava dilimi, kare, v çizgi, artı işareti, nokta, gama haçlı ve i içe daire, zikzak biçimli bezeme unsurları görülmektedir.

Pişmiş Toprak Dokuma Ağırlıkları

Dokuma tezghlerinde kullanılan ağırlıklar, iplerin birbirine dolanmamasını ve gergin durmasını sağlamak temel görevidir. Dikey dokuma tezghlerinde zg iplikleri yatay sopanın üzerine gerilmiş olan iplerin birbirlerine dolanmaması, uçlarına ağırlık konularak sağlanmıştır. Bunun için pişmiş topraktan yuvarlak, konik ağırlıklar kullanılmıştır (Fazıloğlu, 2001:13). Dokuma ağırlıklarının buluntuları, hangi tip tezghın kullanıldığına dair bilgi verir. Anadolu'nun çeşitli antik yerleşim merkezlerinde Neolitik ve Kalkolitik Tunç ağ'ına ait tezgh ağırlıklarına rastlanmıştır. Tunç ağlarında Akdeniz Bölgesi'nde tezgh ağırlık formları oval, kare, dikdörtgen, disk biçimli, piramidal gibi çeşitlilik göstermektedir. Ağırlıklar Akdeniz Bölgesi boyunca höyüklerde bulunabilen alet grubunu oluşturmaktadır(Tütüncüler, 2005:40). Dokuma ağırlıkları elde veya mleki çarkında üretilmiştir. Disk biçimli ve piramidal formda olanlar el ile konik formlar ark kullanılarak şekillendirilmiştir (Fazıloğlu, 2001:25). Ayrıca mlekiler tarafından üretilenler üzerinde bezemeler yapılmıştır. Bu bezemeler kazıma, mühür, gibi işaret niteliğindedir. mlekiler, üretilen bu ağırlıkların işaretlemelerini, tezgh ve dokunacak kumaşın özelliğine göre ağırlıklarını belirlemek için yapmış oluklarını düşündürür (zcan, 2002:285).

Bölgede profilden basık küre görünümüne sahip dokuma ağırlığın döküm bilgilerine Isparta Müzesinden ulaşılmıştır. Müzede ulaşılan dokuma ağırlıkları iki tane olup, bunlar Roma ağına aittir. (Görsel 4.) a. açık kiremit kil rengine sahip, delik tam ortada değildir. Profilden basık küre görünümüne sahiptir. (Görsel 4.) b. ortadan delik sütlü kahve renkli yuvarlak sade yalın bir form özelliğine sahiptir. Profilden basık küre formundadır. Dokuma ağırlıkları bezeksizdir.

Görsel 4. Isparta Müzesi Pişmiş Toprak Ağırlıklar Koleksiyonu.

a . Evn. No. 4. 3. 96 h:2.7cm, çap: 6.1cm, Roma dönemine ait açık kiremit renk killi, yuvarlak ağırlık, b. Evn. No. 4.4.96 h: 2.9cm, çap: 6,5 cm, delik Açık devetüyü renkli killi yuvarlak ağırlık.

İlkel Dokuma Aletlerin Sanata Yansıması

Neolitik çağ ile değişen yaşam biçimleri çağlar boyunca çeşitli faaliyetlerin zamanla artması iş bölümünü gerekli kılmıştır. İş bölümü zamanla sosyal-ekonomik yapı gibi değerlerini oluşturmuştur. Eski çağlara ait mühür kabartmalarında mezar sanatında çeşitli yüzeyler üzerinde resimlerde, mozaiklerde günlük hayat uğraşlarının temsili özellikleri betimlenmiştir. Dokuma üretim ve uygulamaların sosyal ve kültürel yapının göstergesi olduğu düşünülmüş, çeşitli medeniyetlerde ve çağlarda ilkel dokuma aletleri mezar taşlarında, nekropollerde, vazo gibi çeşitli araç- gereçler üzerinde dokuma aletlerinin kabartmaları, dokuma uğraşı betimlemeleri yer almıştır. Bu antik betimlemeler ışığında dokuma üretimi dokuma terminolojisi ve metodolojisi de aydınlatılmıştır. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde farklı sanat disiplinlerinde dokuma işinin, toplumu çevreleyen kültür yapısına göre konu olarak ele alınmış olduğu görülmektedir. Antik Çağda özellikle kadınlara ait mezar stelleri, lahitler üzerinde yün eğiren kadın betimlenmiştir (Karaca, 2012:136). Anadolu'da geç Helenistik dönemden M.S.3.yüzyıla kadar çok sayıda mezar taşında iğ gibi dokuma gereçleri, kabartmaları ile mezar sanatında kullanılmıştır (Cottica, 2007:221-223).

Görsel 5. Bursa'da mezar taşı, M.S.2.yy (Cottica, 2007:221-223).

Kadınlara ait mezar taşlarında yer alan çeşitli dokuma aletlerin betimlemeleri yanı sıra antik mezar yapılarında çeşitli mezar buluntuları arasında dokuma aletleri buluntuları yer almaktadır. Bu arkeolojik veriler ve tasvirler dokuma işinin sosyal-kültürel yönlerini de aydınlatmaktadır. Bu antik verilerden dokumacılık tarihsel süreçte kadınların sorumluluğunda bir iş olmuş olduğunu göstermektedir. Dokuma işi eski uygarlıkların mitolojilerinde çok tanrılı inançları sebebiyle çeşitli tanrılarla karakterize edilmiştir. İlk dokuma ile mitos Sümer döneminden elde edilmektedir (Tütüncüler, 2005:25). Dokuma işi ve çeşitli alet betimlemeleri toplumu çevreleyen üretim kültürlerini ve tekniklerini yansıtmaktadır.

Anadolu'da Kahramanmaraş İplik eğiren oturan kadın betimlemeli Geç Hitit Dönemi M.Ö.8.yüzyıl sonlarına ait kabartması en iyi örneklerden birisidir.

Görsel 6. Geç Hitit Dönemi M.Ö.8.yy sonlarına ait kabartması, Kahramanmaraş.(*Woman in Anatolia 9000 Years of the Anatolian Woman*: 1993).

Tanrıça için dokunan M.Ö. 6. yüzyıl, Athenalı genç kızların resmedildiği peplos dokuma sürecini aşamalarıyla göstermektedir (Breniquet, 2010:58). Tanrıça Athena tarafından dokuma işi kadınlara atfedilmiştir (Fazlıoğlu, 2001; 9).

Görsel 6. Amasis Ressamı, Dokuma Betimlemeli Peplos M.Ö. VI. yy, Metropolitan Müzesi, New York (Boardman,1997: res.78).

Sanat galerisinde bu bir tuval üzerine resim değil riton seramik kap-vazo üzerine kazıma dekor ve ya mağarada bir kabartma olarak kendine yer bulmuştur. İnsanoğlunun ilk algılarıyla yaptığı resimler kabartmalar çeşitli bezemelerin estetik kaygılarından daha ziyade anlatım aracı olarak iletişime dair bir işlev yüklenmiştir. Antik dönemden günümüze değin aletlere yüklenen anlamlar, ürettikleri iş kolu veya bu aletleri ağırlıklı kimin nasıl niçin kullandığını yansıtan ikonografiler, yüklenen çeşitli sembolik değerleriyle iletişimin önemli bir parçası olmuştur. Dokumacılık kültürlerine ait çeşitli aletler bir nesne olmaktan çok daha öte, bir kültür aracı olarak sanatın içinde işlenmiştir. Alet üretimine başlayan insanoğlunun, süreç içerisinde çeşitli uğraş dallarına ait aletler nesne olarak kendine özgü semboller yüklemiştir. İnsana özgü bu bilinç tasarlayıcı imgeleme ilişkilidir. Geertz (1973:45-79)'e göre tasarlayıcı imgelem nitelikli bir düşünce ürünüdür. Soyut ve maddi kültürün kolektif var oluş sebebi kültürün içerdiği sembollere tabidir. Bütün topluma ait bir eylem özelliği gösteren, nesnel materyallerin kontrolünü içeren düşünme tarzı insanlar bakımından olası temel niteliktedir. Hayattaki tecrübeleri ve çevresindeki varlığa anlamlı bir yapı oluşturmayı amaçlayan tasarlayıcı düşünme eğilimi antropolojik açıdan ana özelliklerden biridir (Baştan, 2017:905). Çağdaş sanatın içinde toplumluların gündelik yaşam dinamiğini yansıtan nesnelere, arkeolojik çalışmaların ve etnografya biliminin sayesinde günümüz sanat yapıtlarına iham oluşturmaktadır. İnsana özgü bu eylem insanın ürettikleriyle anlamlı kılınmaktadır. Kültüre antropolojik yaklaşımı ile bilinen Antropolog Edward Tylor kültürü; “bilgi, inanç, sanat, ahlaki değerler, gelenekler ve toplumun bir

üyesi olarak bireyin edindiği diğer sorumluluklar ve alışkanlıklar” olarak izah etmiştir (Briggs, 2007:102). Sanat eseri her çağda çevresinden beslenmiş ve çevresinde gölgede kuytuda kalmış yerlere ışık tutmuştur. Etnografya ve sanat ilişkisi bağlamında ele alınan, folklorik unsurları içine alan alternatif üretim yöntemleri kullanarak oluşturulmaktadır. Saybaşı (2017) ‘Sanat Sahada: Görsel Kültür Çalışmalarında Etnografik Bilgi’ kitabında ele aldığı etnografik veriler, kültür kavramı odak noktasına alan çalışmalar günümüz sanatı içerisinde arkeolojik ve etnografik verilerin kavramsal anlatımı için zengin bir kaynak olarak değerlendirmiştir (Olgun, 2017:294). Dokuma aletleri tarih boyunca pek çok sanatçının işlediği materyal kültür öğesi olarak ele alınmış, sanatçılara referans kaynağı oluşturmaktadır.

Barok sanatçısı Valazquez’in “Halı Dokuyan Kadınlar (hilanderas)” adlı eserinde çarkın başında ip eğiren kadınlar arka kompozisyonda ise dokuma yapan kadınlar betimlenmiştir. Bu en eski fabrika resmi olarak kabul edilmiştir (Turani, 2004:462). Türk sanatında Osmanlı Dönemi Lale devri sanatçısı Levni, saray hayatını çalışmalarına yansıtmıştır. (Görsel 7.) “İplik Eğiren Kadın” minyatüründe dokuma kültürünü ele aldığı çalışmasıdır.

Görsel 7. Levni, “İplik Eğiren Kadın” minyatürü, Osmanlı Lale Devri. 1720. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı, H2164, Albüm Resimleri, yaprak 11a (Enveroğlu, 2018:40).

Anadolu gözlemlerinde Yörüklerin yaşamlarını ele alan Turgut Zaim'in eserlerinde, yün eğiren ve dokuyan kadın betimlemesinde Yörüklerin günlük hayatlarında dokuma uğraşını konu almıştır. Anadolu'da yaptığı etnografik gözlemlerle dokuma kültürünü anlatan bir diğer sanatçı Malik Aksel'in, "Halı Dokurken" isimli eseridir (Koç ve Karaoğlu, 2017: 2268-2269). Dokuma işi ve dokuma aletleri etnografik gözlemlere dayalı çalışmalara referans olmuştur.

Görsel 8. Susan Point, 'Ağırşak', 2017¹

İlkel aletlerini konu alan bir diğer Sanatçı Susan Point olmuştur. Sanatçı çağdaş sanat pratiklerinde dokuma aletlerinden ağırşakları referans almıştır. Ağırşakları oluşturduğu büyük ölçekli enstalasyonlarda Seramik Sanatçısı Mustafa Tunçalp kullanmış, bezeme öğeleriyle kompozisyonlar oluşturmuştur. mekik oyası aletini Anadolu'da nakış ifade eden etnografik aleti referans olarak almış, çağdaş seramik sanatında kullanmıştır.

Görsel 9. Mustafa Tunçalp, "Mekik Oyası Aleti" Seramik Heykel, 1020 °C, 65 x 45 x 10 cm. Sanatçının Sergi Kataloğu, 2011 (Yılmaz, 2020:435).

¹ (<http://rachaelashe.com/2017/05/17/spindle-whorl-the-work-of-susan-point/> Erişim Tarihi: 27.05.2020).

İlkel dokuma aletleri, Antik çağdan günümüze sanatın çeşitli dallarında betimlenen imgeler olmuştur.

Sonuç

Çağlar boyu insanlığın öncelikli gereksinimlerinin karşılanmasında önemli rol oynayan bu ilkel aletlerin, günümüze kadar gelişerek modern üretim araçlarına dönüşmesinde başat olmasının yanında, sanat, arkeoloji, sosyal ve kültürel antropolojiden sosyolojiye değin birçok disipline katkı verdiği bir gerçektir.

Dolayısıyla pişmiş toprak arkeolojik buluntular, yok edilememesi özelliği ile geçmişi bugüne ve geleceğe taşıyan belge niteliğinde çok önemli değerlerdir. İnsanoğlunun ilkel alet tasarımı ortaya koyarken özellikle Neolitik Evreden sonra ilk tercih ettiği malzemelerden biri kil olmuştur. Kolay şekil verilebilir olması estetik pratiklere imkân yaratmıştır. Mukavemet kazanabiliyor olması günümüze değin ulaşması açısından önemlidir. Göller Bölgesinde Paleolitik Dönem’ den itibaren kilden çeşitli gereç ve aletler üretilmiştir

Arkeolojik süreçte kullanılan dokuma aletleri aynı zamanda bize dönemsel üretim tekniklerini de anlatmaktadır. Dokuma kültürünün, yakın geçmişteki üretim yöntemlerinin uzak geçmişinden çok büyük farklılıklar göstermediği anlaşılmaktadır. Bu anlamda da Anadolu ve Göller Yöresi dokumacılık kültürünün, geleneksel bir değer olarak ortada olduğu aşikârdır. Nitekim yaşamakta olan Isparta halıcılığı buna örnektir. Aynı şekilde günümüz endüstriyel dokumacılığında yani tekstil sektöründe de ilk verilerin önemli rol oynadığını inkâr edilemez.

Diğer yandan kil ve pişmiş toprak dokuma aletlerin form ve üzerlerindeki bezemeler, dönemlerinin sanat anlayışını da günümüze yansıtıp, seramik sanatı ve diğer çağdaş sanatlara da ilham kaynağı olabilmektedir.

Göller Bölgesi’ndeki dokuma aletlerinin yerel kültür unsurları açısından teknolojik ve sanatsal alanda kavramsal olarak sorgulanarak üretimsel ve sanatsal çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Göller Bölgesini çevreleyen dokuma kültürünü ve gelişimini oluşturan koşullar tarihsel dizesi içinde ele alınmıştır. Bölgede dokumacılıkta kullanılan aletler dokuma kültürünün sürekliliğini göstermektedir. Göller bölgesinde dokuma kültürünü sembolize eden bu ilkel dokuma aletlerin zamanından koparılarak çağın sanat anlayışı içinde yeniden yaşatılıp yorumlanması arkeoloji ve etnografya kapsamında sanatın içinde yer alıp incelenmesi, değerli kültür varlıklarının devamlılığını sağlaması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Akurgal, E. (2007). *Anadolu Uygarlıkları* (9. Baskı). İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Arsebük, G. (2007). İnsanın “İnsanlaşma” Aşamalarının Önemli bir Basamağı İlk Aletlerin Yapımı. M. Alparslan, M. Doğan Alparslan ve H. Peker (Ed.), Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan içinde (s. 57-62). İstanbul: Ege Yayınları.
- Atalay, İ. (2007). *Türkiye'nin Ekolojik Bölgeleri*. Ecoregions of Turkey. Ankara: Orman Bakanlığı Yay. No. 167.
- Aytaç, Ç. (1982). *El Dokumacılığı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Aytaç, A. (2019). Ahilikte Geçen Dokumacılıkla Alakalı Mesleklere Dair. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 317-328.
- Baştan, S. (2017). Tasarım Biçimlerinin Teknik Oluşumuna ve Materyal Kültür Alanının Yapılaşmasına Etki Eden Kültürel Dinamikler, Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (24/ 3) 893-912.
- Boardman, J. (2003). *Siyah Figürlü Atina Vazoları*. (Orj. Baskı 1997). Ergin, G. (Çev.). İstanbul: Homer Kitapevi.
- Breniquet, C. (2010). Weaving in Mesopotamia During the Bronze Age: Archaeology, Techniques, Iconography. Cécile Michel ve Marie Louise Nosch (Eds.), *Textile Terminologies in the Ancient Near East and Mediterranean from the Third to the First Millennia BC* within (pp. 52-67). Great Britain Oxford: Oxbow Books, Short Run Press.
- Briggs, A. (2007). Kültür. *Millî Folklor*, (1), 99-103.
- Cottica, D. (2007). Ancient de Spinning in the Roman World: from Everyday Craft to Metaphor of Destiny.. Carole Gillis, Marie-Louise Nosch,(Eds.), *Ancient Textiles : Production, Craft and Society* within (pp.220-228). Oxford: Oxbow Books.
- Crewe, L. (1998). Spindle Whorls. A Study of Form, Function and Decoration in Prehistoric Bronze Age Cyprus. Göteborg: Printed in Sweden by graphic Systems AB.
- Deniz, B. (2005). Anadolu -Türk Halı Sanatının Kaynakları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 14(1), 79-103.
- Deniz, V., Ünal, S. ve Yağmurlu, F. (1999). Isparta Yöresi Kil Yataklarının Seramiğe Uygunluğunun Araştırılması. Endüstriyel Hammaddeler Sempozyumu Tam Metin içinde (s.73-80).
- Desrosiers, S. (2010). Textile Terminologies and Classifications: Some Methodological and Chronological Aspect. Cécile Michel ve Marie Louise Nosch (Eds.), *Textile Terminologies in the*

- Ancient Near East and Mediterranean from the Third to the First Millennia BC within (pp. 23-51). Great Britain Oxford: Oxbow Books, Short Run Press.
- Doğan, N. Ő (2009). Selçuklu ve Hamidoğulları Döneminde Isparta: Kültürel Ortam. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 69-90.
- Duru, G. (2011). Göller Bölgesi Neolitik Yerleşmeleri Üzerine Bir Deneme. Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler. Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Duru, R. (1994). *Kuruçay Höyük I*. Ankara: T.T.K. Basımevi.
- Duru, R. (1996). *Kuruçay Höyük II*. Ankara: T.T.K. Basımevi.
- Enveroğlu, Z. (2018). Osmanlı Minyatür Sanatı İçerisinde Nakkaş Levni Üslubunda Kadın Figürleri ve Günümüz Sanat Anlayışında Yenilik Arayışları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdem, İ. (1995). XIII. Asrın İkinci Yarısı ile XV. Asrın İlk Yarısı Arasında Göller Bölgesinin Siyasi, İktisadi ve Kültürel Vaziyeti. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII (28), 51-63.
- Ergün, G. (2013). *Beycesultan Höyük Tunç Çağı Ağırşakları ve Dokuma Ağırlıkları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fazlıoğlu, İ. (2001). *Eskiçağda Dokuma*. İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Fischer, E. (2013). *Sanatın Gerekliği*. Çapan, C. (Çev.). İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Genç, R. (1997). Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri. *Arış Halı dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*. 1(3), 30-77.
- Geertz, C. (1973). *the Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Gleba, M. and Mannering U. (2012). *Textile and Textiles Production in Europe*. Oxford UK: Oxbow Books.
- Gökce, B. ve Bilen, G. (2019). Urartu'da Dokuma Aletleri. *Anadolu*, (45), 33-56.
- Gürcüm, B.H. (2013). *Tekstil Malzeme Bilgisi*. İstanbul: Karedeniz Kitap.
- İnalçık, H. (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Karaca, E. (2012). Allianoi'da Bulunmuş Kemik Ağırşak ve Örekeler. Şahin Işık (Ed.), İ. Fazıloğlu Anı Kitabı içinde (s.133-138). Trakya: Trakya Üniversitesi Yayın No:137.
- Kınal, F. (1998). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: TTK Yay.
- Mellaart, J. (2003). *Çatalhöyük Anadolu'da Neolitik Bir Kent*. Yazıcıoğlu, G. B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Olgun, C. K. (2017). *İmgeleri Okumak: Etnografî ve Sanat*. Moment Dergi, 4 (1), 291-296.
- Özcan, A. (2002). Antik Çağda Pişmiş Toprak Dokumacılık Aletleri. II. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu Tam Metini içinde (s. 279-286).
- Özdemir, A. (2012). Kalkolitik Smintheon (Gülpınar)'da Dokumacılık ve Halıcılık. *Anadolu*, (38), 139-153.
- Özsait, M. (1980). *İlkçağ Tarihinde Pisidia, Başlangıcından Büyük İskender Devrinden Sonuna Kadar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özsait, M. (1985). *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sevin, V. (2013). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Soydan, S. (2013). Derleme Sözlüğünde Dokumacılık Mesleği ile İlgili Söz Varlığı. *Electronic Turkish Studies*, 8(4), 1287-1303. Erişim <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423932988.pdf>
- Tamsü, R. Akça, S. (2002). Eskiçağda Dokumacılığın Başlangıcı ve Pişmiş Toprak Dokuma Aletleri. II. Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Tam Metini içinde (s. 201-209).
- Turani, A. (2004). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tütüncüler, Ö. (2005). *M.Ö. 2. Bin Ege Bölgesi Dokuma Aletleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wild, J.P. (2003). *Textile in Archaeology*. (Orj. Baskı 1988). Great Britain: Shire Puplication LTD.
- Yılmaz, E. (2019). *Modern / Çağdaş Seramik Sanatı: Türkiye'de Seramiğin Öyküsü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüzbaşı, E. (2019). Cumhuriyet Döneminde Isparta (1923-1980). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Woman in Anatolia 9000 Years of the Anatolian Woman*. (1993). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ek Beyan

Birinci yazar %60, ikinci yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

